

Így akadályozza az állam a koronavírus- járványról tájékoztató újságírókat

A Társaság a Szabadságjogokért gyorskutatása

2020. április 15.

Tartalom

Megállapítások.....	1
I. Előzmény.....	2
II. Rapid kutatás: a független médiumok és a közhatalom viszonya a koronavírus miatt elrendelt veszélyhelyzet idején.....	2
III. Kutatási módszertan.....	3
IV. Tapasztalatok.....	4
1. Központosított tájékoztatás a koronavírus idején.....	4
2. Informátorok kiiktatása, megfélemlítése.....	5
3. Rémhírterjesztés büntetőjogi tényállásának módosítása.....	6
4. Független médiumok hiteltelenítése – A közmédia szerepe.....	7

„Felvállalt valóságok hiányoznak a magyar nyilvánosságból.”

„Olyan ez, mint az óriáskígyó. Ahogy levegőt veszünk, mindig szorosabbra húzza az ölelését.”

„A sajtósár-törvény óta tojásokon táncolunk.”

Megállapítások

- A koronavírus-járvánnyal kapcsolatos állami tájékoztatást központosították. Az információszolgáltatás leszűkült az Operatív Törzs napi online sajtótájékoztatójára, ahol az újságírók előzetesen beküldött kérdései közül önkényesen választják ki, hogy mire válaszolnak. Kevés az érdemi válasz, visszakérdezésre és interakcióra nincs lehetőség.
- Az elérhető információk korlátozása leginkább a napi híreket szolgáltató független médiumokat érinti hátrányosan.
- A járvány kapcsán az egyéb közhatalmi szervek (minisztériumok, önkormányzatok, szakmai szervezetek) alig nyújtanak érdemi információt a sajtónak.
- Az információ egyéb forrásai is beszűkültek. A potenciális nyilatkozókat megfélemlítik. Retorzió fenyegeti azokat, akik a független sajtónak szivárogtatnak információkat, különösen az egészségügyben dolgozókat, pedagógusokat, szakmai szervezetek munkatársait, a járvánnyal szembeni védekezésben érintett egyéb szakembereket.
- Az önkormányzatok együttműködőbbek a sajtóval, bár a járványról ők is hiányos információval rendelkeznek.
- A rémhírterjesztés büntetőjogi tényállásának módosítása az újságírók többségére hatással van.
- A független médiumok hiteltelenítése felerősödött és szervezetté vált. A közmédiában napi szinten zajlik lejárató kampány a kritikus hangot megütő médiumokkal szemben, ami azonnal végigsöpör a propagandamédia gépezetén.

I. Előzmény

A Társaság a Szabadságjogokért (TASZ) 2020 februárjában hozta nyilvánosságra azt a kutatási jelentést (továbbiakban: alapkutatás), amelyben újságírókkal készített mélyinterjúkon és konkrét példákön, illetve a saját praxisában előforduló jogi eseteken keresztül vizsgálta a független médiumok

és a közhatalom viszonyát Magyarországon.¹ A vizsgálat a független sajtó munkájának rendszerszintű állami akadályozását mutatta ki, amely az alábbi formákban nyilvánul meg: a sajtó megkereséseinek ignorálása, újságírók nyílt elutasítása és fizikai távoltartása, újságírókkal szembeni erőszakos és fenyegető fellépés, hiteltelenítés, megbélyegzés, valamint forrásaik megfélemlítése. Ezzel a közhatalmat gyakorlók olyan környezetet alakítanak ki, amelyben a sajtó csak jelentős korlátok mellett tud eleget tenni a feladatainak.

II. Rapid kutatás: a független médiumok és a közhatalom viszonya a koronavírus miatt elrendelt veszélyhelyzet idején

A kutatás 2019 decemberi lezárása és a jelentés 2020 márciusi nyilvánosságra hozatala között megjelent Magyarországon is a koronavírus. A járvánnyal szembeni fellépés és védekezés elsődleges figyelmet kapott. 2020. március 30-án az Országgyűlés elfogadta a koronavírus elleni védekezésről szóló törvényt,² ami példátlan felhatalmazást adott a kormány kezébe: a veszélyhelyzet idején a jogszabályoktól eltérő és rendkívüli intézkedéseket hozhat az emberek egészsége, a jogbiztonság és a gazdaság stabilitása érdekében, és ez az állapot határozatlan ideig marad fenn: amíg a veszélyhelyzetet maga a kormány meg nem szünteti, vagy amíg az Országgyűlés vissza nem vonja a felhatalmazást.³

A járványügyi védekezésben a nyilvánosság tájékoztatása kiemelkedően fontos, hiszen az emberek hiteles, pontos, gyors és valós tájékoztatása a járvány megelőzésének és megfékezésének elengedhetetlen része. Ebben a munkában az állami tájékoztatás mellett a független sajtónak kiemelt szerepe és egyben felelőssége is van. Egyrészt növeli a kormányzati intézkedések hatékonyságát azzal, hogy az intézkedéseket, korlátozásokat megismerteti a közvéleménnyel, másrészt biztosítja a hatalom ellenőrzését, amire vészhelyzetben is szükség van, sőt a rendkívül széles körű felhatalmazás miatt erre fokozott szükség mutatkozik.

A kormányzati felhatalmazással járó különleges jogrend bevezetése, a rémhírterjesztés büntetőjogi tényállásának – az újságírókat öncenzúrára kényszerítő – módosítása, valamint ehhez kapcsolódóan a független médiumokat hiteltelenítő kormányzati kommunikáció felerősödése arra sarkalt bennünket,

1 https://tasz.hu/a/files/Kutatasi-jelentes_final_20200226.pdf

2 <https://www.parlament.hu/irom41/09790/09790.pdf>

3 <https://tasz.hu/cikkek/nem-a-korlatlan-hatalom-az-orvossag>

hogy korábbi kutatásunkat kiegészítve készítsünk egy gyors felmérést a független médiumok között az elmúlt hetek tapasztalatairól, az információhoz való hozzáférésükről a különleges jogrend idején.

III. Kutatási módszertan

2020 áprilisának első két hetében végzett rapid kutatásunk során ugyanazt a 19 médiumot kerestük meg, akikkel az alap kutatás során mélyinterjút készítettünk.⁴ A megkeresett médiumok közös jellegzetessége, hogy rendszeresen foglalkoznak közügyekkel, azokról hírt adnak, azokat elemzik vagy véleményezik, és mindezen tevékenységüket a közhatalomtól való anyagi és szerkesztői függetlenség mellett végzik. A rapid kutatást telefonon végeztük, a beszélgetések időtartama fél-egy óra volt. Az interjúalanyoknak az alábbi kérdéseket tettük fel:

- A koronavírus magyarországi megjelenése, valamint a rendkívüli veszélyhelyzet bevezetése óta milyen a viszonyuk a közhatalmi szervekkel?
- Érzékelnek-e változást az információ-áramlásban? A rémhírterjesztés bűncselekmény tényállásának módosítása mennyire érinti a munkájukat?

IV. Tapasztalatok

1. Központosított tájékoztatás a koronavírus idején

A kormány 2020. január 31-én megalakította a Koronavírus-járvány Elleni Védekezésért felelős Operatív Törzsöt (továbbiakban: OT), amelynek elsődleges feladata a járvány kezelése.⁵ Az OT március 5. óta minden nap sajtótájékoztatót tart, amelyhez március 20-tól az újságírók – a járványügyi helyzetre tekintettel, a személyes érintkezések elkerülése érdekében – csak online csatlakozhatnak.

Az újságírók általánosságban arról számoltak be, hogy a koronavírussal kapcsolatban az állami csatornákat⁶ és az OT sajtótájékoztatóját leszámítva rendkívül nehezen lehet hivatalos forrásból információhoz jutni. A minisztériumok és egyéb állami intézmények az eddigiekhez képest is ritkábban válaszolnak vagy adnak érdemi választ a független sajtó megkeresésére.

⁴ https://tasz.hu/a/files/Kutatasi-jelentes_final_20200226.pdf, 3-4 oldal.

⁵ 1012/2020. (I. 31.) Korm. határozat A Koronavírus-járvány Elleni Védekezésért Felelős Operatív Törzs felállításáról

⁶ <https://koronavirus.gov.hu/>

Az interjúalanyok elmondása szerint az OT sajtótájékoztatója kezdetben a funkciójának megfelelően működött és a közel kétórás eseményen minden jelenlévő újságíró két, majd később már csak egy kérdést tehetett fel.

„Az elején az volt, hogy igyekeztek konstruktívak lenni, bár a kellemetlen kérdésekre már akkor sem válaszoltak.”

„Persze tudom, hogy több száz kérdést kapnak és elfogadjuk, hogy ezekre nem lehet egyenként válaszolni.”

Március 15-én az OT napi sajtótájékoztatóján részt vett a nemzetközi kommunikációért felelős államtitkár, Kovács Zoltán, aki a 444.hu újságírójának a vírus tesztelésének protokolljára vonatkozó kérdése kapcsán a válasz helyett lekezelő és megalázó hangnemben kioktatta nem csupán a kérdező, de a jelenlévő újságírókat is.⁷ Az interjúalanyok elmondása szerint az államtitkár újságírókkal szembeni kirohanása, majd ezt követően az online sajtótájékoztató bevezetése lényeges fordulatot jelentett a közhatalom és a független médiumok egyébként sem felhőtlen kapcsolatában.

„A koronavírusról való állami kommunikáció le lett szűkítve erre az online csatornára. Ezt a csatornát iszonyatosan beszűkítették, kivéztették, végül megölték. Amit akarnak elmondanak, amit akarunk tudni, azt nem tudjuk meg.”

„A teljes bezárkózást, az egycsatornás, irányított kommunikációt választották egy olyan időszakban, amikor rettenetesen fontos az információ.”

Az információhoz való korlátozott hozzáférés, annak egyetlen csatornára való leszűkítése leginkább a napi híreket szolgáltató médiumokat érinti. Két interjúalany is megjegyezte, hogy az általuk képviselt médium valószínűleg tiltólistára került, mert az online sajtótájékoztató bevezetése óta eddig egyetlen kérdésüket sem válaszolták meg nyilvánosan vagy utólag írásban.

Mindeközben az önkormányzatok és a sajtó kapcsolata több városban is pozitívan változott, a teljes elutasítás helyett a városvezetők nyitottabbak a sajtóval való kommunikációban. A járványhelyzetről való tájékoztatás központosítása óta azonban az önkormányzatok nem tudnak valós és érdemi információt adni a helyi viszonyokról. Ezen túlmenően pozitív fejleményről számolt be a Klubrádió szerkesztője. A koronavírus miatt bevezetett veszélyhelyzet első napjaiban a korábbihoz képest valamivel több kormányzati politikus és szakember is megszólalt a rádióban. A korlátozás azonban a rádiót is elérte, a koronavírusra vonatkozó állami közérdekű közlemények (például az Országos Mentőszolgálat szóvivőjének otthonmaradásra felhívó szövegei) a rádióban nem mehetnek le.

<https://24.hu/belfold/2020/03/15/koronavirus-sajtotajekoztato-kovacs-zoltan-operativ-torzsz/>

„Nálunk 50 pluszos a hallgatók többsége, igazán fontos lenne, hogy mi is leadhassuk a vírus megelőzésére célzottan készült kormányzati hirdetéseket, de hiába kerestük ezzel őket, válaszra sem méltattak.”

2. Informátorok kiiktatása, megfélemlítése

Az interjúalanyok többsége arról számolt be, hogy a központosított tájékoztatással párhuzamosan a korábbihoz képest még jobban beszűkültek az egyéb forrásaik is. Az anonimitás garanciája mellett sem vállalják könnyen a források, hogy nyilatkozzanak újságírónak, mert félnek a retorziótól. A legjobban az egészségügyben dolgozók tartanak negatív következményektől, miközben az ő hangjuk hiányzik leginkább a valóság megismeréséhez.

„Egészen megdöbbentő a félelem és bizalmatlanság szintje Magyarországon. A nyugat-európai nyilvánosságok nem küzdenek ezzel. Nálunk mindenki tudja, hogy ha a sajtóval beszél, annak következménye lesz.”

„A felvállalt valóságok hiányoznak a magyar nyilvánosságból. Ez már régóta így van, ezek a reflexek velünk élnek.”

„Az egészségügyben dolgozók, az orvosok hangja fájóan hiányzik, egyszerűen nincsen súlyuk a nyilvánosságban. Azt gondolom, hogy bármiféle vélemény felvállalása közelebb vinne minket ahhoz, hogy megnyugtató valóságészlelésünk legyen.”

„Orvos ismerősömmel beszélgettem, és akkor elhangzott az, hogy »ezt nehogyléírd, mert engem kirúgnak, téged meg börtönbe zárnak.«”

3. Rémhírterjesztés büntetőjogi tényállásának módosítása

A koronavírus elleni védekezésről szóló törvény szigorította a Büntető Törvénykönyv rémhírterjesztésről szóló szabályait is.⁸ A módosítás szerint már nem csak azok a hamis közlések minősülnek bűncselekménynek (rémhírterjesztésnek), amelyek megzavarhatják a köznyugalmat, hanem azok is, amelyek alkalmasak a – jelen esetben a koronavírus elleni – védekezés eredményességének akadályozására vagy megghiúsítására. Szigorítottak a büntetési tételen is, ugyanis most már nem három, hanem legfeljebb öt év szabadságvesztéssel büntethető a cselekmény.

Több hazai és nemzetközi szervezet fejezte ki aggályát amiatt, hogy a jogszabály szigorítása alkalmas lehet a kritikus vélemények elhallgattatására, az újságírókat pedig öncenzúrára

⁸ <https://tasz.hu/cikkek/dermeszto-hatassal-jarhat-a-remhirterjesztes-tenyallasanak-modositasa>

kényszerítheti.⁹ A bűncselekmény tényállása túlságosan tág és homályos, nem egyértelmű, hogy az eljárásban kinek mit kell bizonyítania, a korábbi jogszabályállapot szerint is hiányos joggyakorlat miatt pedig az is bizonytalan, hogy a több évig elhúzódó eljárásban milyen szempontok alapján mérlegelne és hozna ítéletet a bíróság. A büntetőeljárás megindulása önmagában különösen nehéz helyzetbe hozhatja mind az egyes újságírókat, mint a szerkesztőségeket.

Az interjúalanyok közül elsősorban a napi híreket gyártó médiumok képviselői számoltak be arról, hogy bár a szigorított tényállás hatással van munkájukra, az eddigi cikkírási és szerkesztési gyakorlatukon azonban nem változtatnak, továbbra is a korábban megszokott gondossággal és körültekintéssel járnak el: a szakmai-etikai szabályokat továbbra is betartják, munkájukat a jogszabályoknak megfelelően végzik. Volt olyan interjúalany, aki szerint a változatlan sztenderdek mellett végzett munkájuk miatt nem fenyegeti őket büntetőjogi következmény.

„A szájkosár törvény óta tojásokon táncolunk. A gumiszabály miatt teljesen bizonytalan, hogy mit kell majd bizonyítani a bíróság előtt. Most úgy tűnik, hogy nem elég, ha van hiteles forrásunk, nekünk az összes bizonyítékot produkálni kell majd a bíróság előtt. Mérheterlenül a bírák jóindulatára vagyunk bízva.”

„A rémhírterjesztésbe persze nem akarunk belefutni, de egyre kevesebb az eszközünk arra, hogy az infókat ellenőrizzük.”

„Nem igazán tudunk eligazodni a törvényen. Azt mondtuk, hogy a kényes cikkek rajtam keresztül menjenek. De aztán rájöttünk, hogy ez annyira tág, hogy nem tudunk ezzel mit kezdeni.”

„Hosszabb lesz egy cikk összeállításának ideje és sokkal többet küldjük az anyagainkat ügyvédhez.”

Az OT hivatalos tájékoztatója szerint¹⁰ már több mint félszáz ügyben indult büntetőeljárás rémhírterjesztés miatt, az általunk megkérdezett szerkesztőségek közül azonban csak az atlatszo.hu főszerkesztője jelezte, hogy két cikkük miatt kaptak megkeresést, illetve ügyvédi felszólítást.¹¹

⁹<https://www.portfolio.hu/en/economy/20200402/13-european-countries-issue-joint-statement-over-hungarys-coronavirus-act-423674>

¹⁰ <https://hirado.hu/belfold/kozelet/cikk/2020/04/08/tovabbra-is-terjednek-az-alhitek>

¹¹ <https://blog.atlatszo.hu/2020/03/maszkokat-es-fertotlenitot-kinalnak-eladasra-nagy-tetelben-szabo-tunde-allamtitkar-rokonsagaban/>

4. Független médiumok hiteltelenítése – A közmédia szerepe

Az OT sajtótájékoztatója rendszeresen foglalkozik a vírus kapcsán megjelent álhírekkel, rémhírterjesztéssel, valamint az ellenük való állami fellépés fontosságával. Ahogy a közbeszédben, a hivatalos kommunikációból sem derül ki egyértelműen az álhír (dezinformáció) és a rémhírterjesztés definíciója, a két kategória közötti különbség jelentősége.¹²

A közmédia híradója „Leleplezzük az álhíreket” címmel¹³ szintén rendszeresen foglalkozik a témával, amelyben elsősorban a független médiumok által írt, a kormánnyal szemben kritikus cikkeket emelnek ki és mutatnak be „álhírként”, miközben az érintett szerkesztőségek nem kapnak lehetőséget ezekben a riportokban a megszólalásra, az elmondottak cáfolására.¹⁴ A közmédia riportjait a propagandamédia azonnal átveszi és az információt széles körben terjeszti. A riportok célja egyértelműen a független médiumok nyilvános lejáratása és hiteltelenítése.¹⁵

„Megy ez az uszítás a kormánypárti médiában, hogy mindenki hazaáruló, aki nem támogatja az erőfeszítéseket.”

„Elég súlyosnak látom a közmédia letámadását. Most az van, hogy az újságírók az ellenségek, a bűnbakok.”

„A hivatalos közmédia üti a független médiát, rémhírterjesztéssel és álhírekkel vádol. Iszonyú sok embert érünk el, igyekszünk korrekten tájékoztatni, miközben ezzel a hiteltelenítéssel éppen a munkánkat akadályozzák.”

A független médiumok közül érdemes a Magyar Hang példáját kiemelni. A közszolgálati híradó fentiekben már említett, „Leleplezzük az álhíreket” című hírblokkjában rendszeresen álhírterjesztéssel vádolják meg a lapot, konkrét cikkeik valóságtartalmát vitatva.¹⁶ A közmédia ilyen tartalmú beszámolói alapján jelennek meg ezt követően a lap ellen állást foglaló írások a kormánypárti sajtótermékekben, de esetenként ennél offenzívabb hangnemű, a lap hiteles tájékoztatásra való képességét tagadó vélemények is megjelennek (ld. HírTV Troll című műsora¹⁷).

12 https://ataszjelenti.blog.hu/2019/01/15/ne_hagyd_hogy_teged_is_megvezessenek

13 <https://www.youtube.com/watch?v=fjT8Pt4dhkY>

14 <https://444.hu/2020/03/17/a-kozmedia-meg-az-cszkalalodo-jarvany-alatt-is-azon-van-hogy-a-fidesznek-nem-kedves-ujzagokat-hiteltelenitse>

15 https://ataszjelenti.blog.hu/2019/01/23/hogyan_mukodik_es_miert_ilyen_hatekony_a_propaganda

16 <https://magyarhang.org/belfold/2020/04/04/hamisan-vadolja-lapunkat-alhirterjesztessel-az-m1-hirado/>

17 <https://www.youtube.com/watch?v=xMIGIO4x4RU&t=1977s>, 29 perc.

A HírTV-n több olyan megnyilvánulás is tapasztalható volt kormányközeli publicistáktól, amelyben „szájzárát” szorgalmaztak a sajtó egyes részeinek, az Index.hu főszerkesztőjére vonatkozóan feltették a kérdést, miszerint „mikor fogják bezárni”, illetve elhangzott a javaslat, hogy „néhány ilyen rémhírkeltőt látványosan be kéne ültetni egy rendőrautóba és látványosan elvinni, az biztos”.¹⁸

Mindeközben a kormányközeli Századvég Alapítvány „Fake News Figyelő” oldalt indított,¹⁹ ahol összegyűjtik az általuk álhírnek minősített cikkeket, közösségi médiában megjelent posztokat és egyben azok cáfolatát. A táblázatban szinte kizárólag a kormánnyal szemben kritikus, független médiumok által megjelent cikkeket és véleményeket, valamint az ellenzéki pártok, parlamenti képviselők által a közösségi médiában megjelent posztokat listázzák. Az oldal létrehozását megelőzte a Századvég által végzett felmérés, amely szerint a magyarok 71%-a úgy látja, hogy bizonyos internetes híroldalak szükségtelenül keltenek pánikot (vagy éppen bagatellizálják a kialakult helyzetet) a koronavírus-járvány kapcsán (megjegyezzük, hogy a kérdésben nem specifikálták a híroldalak jellegét, tehát elképzelhető, hogy a válaszadók többsége valóban az üzletszerűen valótlán állításokat tevő, dezinformációt terjesztő oldalakra gondolt).

¹⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=tsz9pNgLLKQ>, 6:18-6:32 perc

¹⁹ <https://szazadveg.hu/hu/kutatasok/az-alapitvany-kutatasai/fake-news-figyelo/a-koronavirus-torveny-kapcsan-jelent-meg-a-legtobb-alhir-az-elmult-hetekben>